

stadskoga. Sliko tedanje dobe so pa dekorativno izpopolnjevale zastave in orožje ter eksponati iz bogate zbirke g. Nikolaja Sadnikarja iz Kamnika, ki so na razstavi ostvarili pravi milieo. Nad vso dvorano je dominirala veličastna Nike iz Samotrake (!).

Javnost je bila z razstavo prav zadovoljna, znanost pa obžaluje, da zaradi prekratko odmerjenega časa ni bilo mogoče natisniti kataloga, ki bi bil interesantno taj teren treba za vojno vježbalište.

Ante Gaber.

SPOROV IZMEĐU GRADSKÉ OPCINE I TVRĐAVSKOGA ZAPOVJEDNIŠTVA U OSIJEKU

Kada je provedena eliberacija Osijeka te omeđasena gradska i vojnička jurisdikcija, vojska je sebi ugovorom (protokol od 5. IX. 1809.) osigurala neke naročite parcele; vojničko vježbalište, ciglanu, spitalsku dotično pukovnijsku bašču, Zimmerplatz uz tu bašču, kućište krvnikovo. Uza to osigurala si je svu esplanadu unaokolo tvrđave, na kojoj se nije smjela izvesti ni najmanja promjena, generalsku bašču u gornjem gradu, koji je grad dobrovoljno dao na uživanje tvrđavskom komandantu, te je pravo da može prema potrebi pojedine objekte proširiti, zamijeniti ili za ove tražiti druge (novo vježbalište, novu streljanu). Tim se svojim pravom vojska obilno poslužila.

Kako je međutim tijekom vremena staro vježbalište postalo nepodesno, ciglana i Zimmerplatz bili napušteni, pukovnijska bašća devastirana, a generalska bašća jednim svojim dijelom pretvorena u livadu, dok je kućište krvnikovo već odavna ležalo pustó, dosjetio se grad, ne bi li na osnovi točke 3. inauguralnoga diploma (quodsi porro vel simile quodriam aerariale aut publicum aedificium vel fundus usibus aerarii vel publici deservire cessaret, talia aedificia et fundi ad civitatem rursus iure civili possidenda recident) sve te grunte mogao dostatí.

Potrebe su grada iz dana u dan rasle, a dohoci bili maleni (jedini su sigurni dohoci bili sajmovske pristojbe). Da se nađu nova vreća dohodaka, stvorilo je zastupstvo 23. XII. 1852. zaključak, da se jedan dio općega pašnjaka (prostor između gornje varoši i esplanade) raspardelira i građanima na 6 godina dade u arendu. Ovu svoju namjeru obznanio je magistrat tvrđavskom zapovjedništvu i 21. II. 1853. izišao je gradski zemljomjer sa interesentima na lice mjesta, raspardelirao 60 slavonskih jutara i dao ih u arendu od 14—22 f. po jutru. Dne 14. i 15. III. 1853. došli arendatori sa plugovima i drljačama te preorali i zasijali jedno 30 jutara, ali oko 2 sata popodne doletio jedan časnik sa 4 vojnika rastjerao arendatore tako žestoko »da sjeme nisu mogli niti zazubiti«. Dne 17. III. i. g. primio je magistrat dopis od tvrđavskog zapovjedništva, kojim se zabranjuje

dotični prostor presijecati grabama, jer ono taj teren treba za vojno vježbalište.

Grad se radi ovoĝa postupka preko županije i župana Petra Pejačevića potuzio i samom banu Jelačiću, koji je onda izaslao naročitu komisiju sa zadatkom, da konačno riješi sva sporna pitanja između grada i vojske, što traju već tamo od g. 1809. Članovi komisije bili su od strane vojske feldmaršal Krpan, general Dietrich, tvrđavski zapovjednik Habermann i ženijski direktor Sina; od strane grada: načelnik g. Alois Schmidt sa zastupnicima Franjom Ganser i Ivanom Faist; od strane županije: Antun Rubido. Komisija se 18. V. 1854. sastala u Osijeku, pretresala sva sporna pitanja i u svemu sastavila vrlo interesantan zapisnik, koji u koĝeĝemu osvjetljuje tadašnje prilike u Osijeku.

Utvrđilo se ovo:

1. Glasije oko tvrđave (esplanada) neprijeporno su zemljište vojničko, a one su danas mnogo uže nego li je to nacrtano u planu od g. 1809.

2. Zimmerplatz (tamo, gdje je danas sjenik) je isto tako neprijeporni vojnički grunt i kao takav unesen je i g. 1809 u gradsku gruntovnicu. Ako stoga sada grad svojata taj grunt, može biti govora samo o onom dijelu, što ga je grad 21. XII. 1841. ustupio da se isti proširi.

3. Neprijeporni su vojnički objekti i svi oni grunti, koji leže na glasijama ispred Hornwerke i to: a) grunt, na kojemu je pred jedno 30 godina stajao drveni Artillerie-depot, b) ciglana na cesti donjogradskoj, što je napuštena prije 8—10 godina, c) kućište krvnikovo naprama donjoj varoši zajedno sa mjestom, gdje je stajala šupa Verpflegsmagazina. Kako su zdanja na tim gruntima porušena za revolucije g. 1848., vojska je sve te svoje objekte ogradila crno-žutom ogradom i grad na sva ta zemljišta nema nikakova prava.

4. Generalsku bašču u gor. gradu uživao je — istina munificencijom grada — već davno prije g. 1809 tvrđavski zapovjednik. Ta bašća oslanja se s jedne strane na ulicu Divjeg čovjeka (danas Deszathy), s druge strane na jedan civilni vrt, sa treće strane naprama cesti, što vodi iz tvrđave na gornjo-gradsku pijacu, graniči sa privatnim



Osijek g. 1809.

1. Pulver Magazin Fideli — 2. Pulver Magazin Maria Pötsch — 3. Pulver Magazin Donati — 4. Pulver Magazin Michael
5. Brigade Haus — 6. Franciscaner Casern — 7. Juden Casern — 8. Neuthor Casern — 9. Reiter Casern — 10. Generalat Casern
11. Große Hornwerk Casern — 12. Kleine Hornwerk Casern — 13. Großer Garnizons Spital — 14. Kleine Garnizons Spital
15. Haupt Wache — 16. Walpoer Chor Wache — 17. Walpoer Revelins Wache — 18. Neuthor Revelins Wache — 19. Hornwerk Mittl Wache — 20. Hornwerk äußere Wache — 21. Fortific. Zimmerplatz Wache — 22. Garnizons Stabs Gebäude — 23. Festungs Commandant Haus — 24. Platz Majors Haus — 25. Stabartzens Haus — 26. Ingenieurs Haus — 27. Fortifications Casern
28. Wein-Aufschlags Haus — 29. Fortif. Dachziegl Hütte — 30. Fortif. Ziegl Ofen — 31. Alter Artillerie Holz Stadl — 32. Platz des eingestürzten Stadl — 33. Fortif. Materialien Schupfen — 34. Wasser Thurm — 35. Arbeitshütte, Fortif. Zimmerplatz
36. Unter Zeughaus — 37. Ober Zeughaus — 38. Verpflegs Gebäude — 39. Alter Verpflegs Schützkasten — 40. Platz des abgebrannt. Proviant — 41. Schantz Corporalen Haus — 42. Stabs Freymans Haus — 43. Militer Hochgericht — 44. Pulver Magazin Francisa — 45. Munitions Depot — 46. Verpflegs Heu Stadl — 47. Garnizons Spital Garten — 48. Artill. Holz Depositorium — 49. Verpflegs Stadl — 50. Bischöflicher Bauplatz.

baščama, a sa četvrte strane otvara se prema esplanadi. Prema gruntovnici iz g. 1785. imao je vrt 7500 h². Taj je vrt grad opetovano tražio, ali je 3. VII. 1828. sa najvišega mjesta odbijen. Ma da je grad vedušno taj vrt dao na uživanje svakom povremenom generalu, ipak mu nije nikada propisano, kako da se vrtom ima koristiti. On je dakle mogao jedan dio pretvoriti u livade, cvijetnjak, povrtanjak ili voćnjak. Sa grad traži da mu se odstupi vrt ili da ga barem ogradi »mit gemauerten Säulen und Stacketten«. Ali zašto da ga ogradi, kada ne graniči sa cestom, nego tamo izlaze sami privatni vrtovi?

5. Pukovnijska bašča »gegenwärtig Festungsgarten genannt« složen je zapravo od tri parcele: a) veća parcela, što leži unutar glasija, b) manje, što je g. 1809. utvrđena kao Spitalsgarten i c) onoga dijela, što ga je grad odstupio narodnoj pukovnici (sada Leopoldovci br. 53) »zum öffentlichen Vergnügen« i to stoga, da se može srednja aleja dovesti do Gloriette. Taj je vrt kao i sva zdanja u njemu porušen g. 1848. G. 1852. vrt je vojska ponovno nasadila. Botanički vrt — Osječani su najme motivirali potrebu toga vrta time, da hoće iz njege za višu gimnaziju načiniti botanički vrt — nije pametno ovdje osnovati, kada bi se isti u ozbiljnom slučaju morao iskrčiti.

6. Pošto je općina vojsci odstupila pogodno mjesto za streljanu »bei der sogenannten veteranischen Höhle in der Aue am rechten Draufer«, vojska odustaje od toga svoga zahtjeva.

7. Izjava općine da taracanje cesta od valpovačkih vrata do mosta spada u dužnost vojske, koja zato i ubire prirez na vino uvezeno u tvrđavu, pobili su vojnički izaslanici time, da vojska od toga novca osvjetljuje vojničke zgrade, popravlja zdenice i bazene te čisti vodovodne kanale i stoga se ne može od nje tražiti još i taracanje.

8. Glede sukoba radi parcelacije gornjogradskega pašnjaka izjavila je vojska ovo: G. 1809. utvrđeno je, da se na esplanadi ne smiju izvesti nikakovi radovi, dakle niti graditi niti kopati. Taj propis vrijedi za sve tvrđave. Međutim su arendatori iskopali tako duboke medašne jarke kao ono za revolucije g. 1848. A osim toga potreban je taj grunt vojsci i za novo vježbalište, jer je od g. 1850. vojnički garnizon povećan za 2 jaka bataljuna. Staro vježbalište ne samo da je premaleno, nego ga još i presijeca velika jedna graba, u koju se slijevaju sve vode sa majura (novogradske vojničko vježbalište). Grad se već g. 1809. bio obvezao da će vodu odvesti a grabu zasuti, ali je već minulo 38 godina i graba još stoji. (Treba napomenuti da ta rupčaga stoji još i danas!)

Tako su izaslanici grada doživjeli poraz na svim linijama. Valja priznati, da su iza-

slanici vojske svojom inteligencijom i spremom daleko poskočili ispred osječkih purgara sa načelnikom na čelu.

Osobito su zanimljive zaključne riječi pukovnika Habermanna, kojima je upravo fotoografski vjerno ocrtao tadašnje prilike u Osijeku. Evo ih u retuširanom obliku:

Magistrat je u svojim predstavkama opetovano tražio da se osječka tvrđava dokine. To niti je razborito, a kamo li mudro, jer štogod Osijek ima, ima po vojsci, koja gradu svake godine donosi preko 400.000 forinti. Radi te goleme koristi trebao bi magistrat da bolje tretira vojsku te joj izilazi u susret, kada ona nešto zatraži i moli. Do sada se dogodilo samo protivno od toga.

Kada je n. pr. u oktobru g. 1852. car trebao da dođe u Osijek i komandant tri mjeseca prije zamolio magistrat, da od agencije makne ona građevna i ogrijevna drva, da bi se — ako car zatraži — mogla izvesti vježba osvajanja tvrđave, grad je doduše obećao udovoljiti molbi, ali iza dugoga vremena javio komandi, da se trgovac Goriupp krati svoju gradu maknuti a taj su primjer onda slijedili i drugi drvotršci tako, te drva još i danas leže na obali.

Slabost se magistrata očituje i u ovom slučaju: Trgovac Franjo Bartolović donjovarošanin zatražio je 1. VIII. 1853. kod ženijske direkcije dozvolu za izvedenje novogradnje i predložio nacrt. Direkcija je zatražila neke izmjene i dozvolila gradnju. Međutim je Bartolović započeo sa gradnjom prije nego je stigla dozvola a nije ni najmanje uvažio zatražene izmjene. Stoga je ženijska direkcija od magistrata zatražila, da se gradnja, koja se nalazi na tvrđavskom terenu, ruši. Magistrat je doduše naredio, da se gradnja za 8 dana poruši, ali je Bartolović sada došao sa tvrdnjom, da novogradnja leži izvan tvrđavskoga rajona i zatražio komisije! Kuća Bartolovićeva i danas stoji.

Kako je teritorij tvrđave — nastavlja Habermann — opasan bedemima dosta stiješnjen i radi toga opasnost od vatre velika, vojska je u interesu građana opetovano zamolila magistrat, neka građanstvo uputi do kuće i šupe dade pokriti crijepom, da makne drvene stepenice i drvene hodnike po kućama — ali učinjeno nije ništa. Kako kuće nemaju kišnih žlijebova, kišnica se zaustavlja u svakoj izdubini, dugo stoji i prouzrokuje vlagu zidova. Osječani imaju čudni običaj da pred svakom kućom grade stepenice. Te su stepenice u noći velika nepravilna za svakog prolaznika, jer se svaki čas ko popikne i padne. Odvodnih kanala nema grad nikakvih, a ukoliko uopće kanala imade, svi se izljevaju u grabe oko tvrđave i pretvaraju ih u smrdljive kloake. Svaka kuća imade »Senkgruben, die« — valjda da se nikad ne moraju čistiti, »umfangreich und sehr gross

gemacht wurden und in den meisten kleinen Hofraumen den umliegenden Boden mit durchsichernden Gestang schwängern und nebst einer nachteiligen Verdunstung auch das Wasser der gewöhnlich nahe deren befindlichen Brunnen ungeniessbar machen«. Stoga od 69 tvrđavskih zdenaca jedva polovina imade pitke vode.

»Eine Folge dieses grossen Übelstandes ist auch noch der, dass aus den Häusern alles schmutzige Wasser in offenen Rinnfallen in die Strasse fliesst und dahin ausgeschütet wird und dort fortwährend Morast erzeugt, so der in der Sommerhitze verdunstet und die nächsten Luftschichten verdirbt, daher gewis mitunter vieles zur Ungesundheit Esseggs und der alljährlich in der warmen Jahreszeit so häufig mitredenden Fieberkrankheiten beiträgt«. Na silne molbe komandantove magistrat je prije tri godine zabranio »nächtliche Entleerung der Kehrrichts in der Höhe der Militärgebäude und jene des schmutzigen Wassers auf die Stufen« — ali je svejedno sve ostalo pri starome.

Premda grad ubire taracovinu, »sind die Seitenstrassen der inneren Stadt in einem Zustand, der es unzulässig macht sie mit schweren Fuhrwerken z. B. Feuerspritzen, Wasserwagen oder Geschützen in schnellerer Bewegung zu befahren, ohne ihre Zerstümmerung besorgen zu müssen. Von Bestand eines Trottoirs kann keine Erwähnung gemacht werden. Im gleichen Verhältnisse steht es mit der nächtlichen Beleuchtung...«

Kada je 13. IV. 1852. generalkomanda naložila tvrđavskoj komandi da upita, ne bi li se ovdje moglo naći »forderliche Unterkunft für ein hierher zu verlegendes Unterziehungshaus«, i komanda toplo preporučila gradu da badava ustupi grunt i doprinese 8—10.000 f za uređaj te da bi kao rekompenciju onda mogao tražiti »die unentgeltliche Erziehung von einen oder zweien Knaben«, načelnik-zamjenik Čalogović je izjavio, da će to grad svakako prihvatiti. Komanda je onda tu izjavu dostavila svojoj višoj vlasti, odakle je skoro došlo riješenje, »dass für Essegg ein Unter-Erziehungshaus bestimmt sei«. No sada se dogodilo čudo. Gradska je skupština stvorila zaključak, »dass die Gemeinde zwar den zum Aufbau des Instituts nötigen Haidengrund zwischen der Unterstadt und jetzt so genannten Neustadt unentgeltlich hergeben wolle, von der Einrichtung derselben aber keine Erwähnung machte, jedoch dafür zwei Stiftplätze in dem Erziehungshause als Bedingung ansprach«. Institut je dakako prenesen na Rijeku. Uz takovu upravu ne može grad napredovati — dodaje Habermann.

Dr. Josip Bösendorfer.